

Németh Ferenc sajtótörténetében több mint ötven címszót találunk. Magyar, német és szerb nyelven megjelentetett újságokról van szó meg egy ötnyelvű szakközlönyről, mely magyar, német, szerb, tót és román nyelven íródott. A feldolgozásban hangsúlyos szerepet kaptak azok a kiadványok, melyeknek meghatározó szerepe volt Nagybecskerek társadalmi, gazdasági, művelődési és pártpolitikai életében. A szerző nemcsak a *Gross-Becskereker Wochenblatt*, a *Torontál* meg a *Nagybecskereki Hírlap* bemutatását nyomtatékosította, de a *Glasszal*, a *Kolóval*, a *Torontalski Narodni Prijatelj*-lyel meg a *Narodni Glasszal* is behatóan foglalkozott, s ily módon a nemzetiségi viszonyok kérdéskörét is érintette. Bizonyítást nyert az is, hogy a sajtótörténeti feldolgozások, amennyiben valóban szakszerűek, panorámaszerűen képesek feltérképezni egy-egy közösség, egy-egy korszak leglényegesebb viszonyrendszerét.

KÁICH Katalin

ELBESZÉLÉSELMÉLETRŐL, A MODERN REGÉNY GYÖKEREIRŐL

Orosz Magdolna: *Az elbeszélés fonala*. Narráció, intertextualitás, intermedialitás. Gondolat, Budapest 2003

Orosz Magdolna írásaival több okból érdemes foglalkozni. E sorok íróját talán az bírta rá *Az elbeszélés fonala* című 2003-ban megjelent könyvének olvasására, hogy tudta, Orosz Magdolna a múltban foglalkozott többek között Kosztolányi Dezsővel is, „követte” Esti Kornél „csodálatos utazásait”. Tehát a szerzőnek van köze Szabadkához, tájainkhoz. Hála a modern tájékozási lehetőségeknek, aztán kiderült, hogy még 1996-ban a szerző társfordítóként átültette magyarra Rainer Werner Fassbinder írásait és beszélgetéseit, 2003. március 21-én pedig megvédte doktori értekezését, jelenleg a Nemzetközi Szemiotikai Tanulmányok Egyesületének pénztárosa. Tehát egy olyan szerzőről van szó, aki különböző területeken ténykedik, és akinek szakterülete a német irodalom. Hogy hogyan lehet ezen szakterületről kiindulva és a modern irodalom kezdeteit vizsgálva eljutni, arról Orosz Magdolna most kiadott könyve tanúskodik.

A könyv hat fejezetet tartalmaz, amelyek tulajdonképpen mintegy összegezik a szerző eddigi munkásságát. Mint a mellékelt felhasznált irodalomból kiderül, Orosz tizenegy korábban megjelent munkájára és doktori értekezésére támaszkodott a könyv összeállításakor. Ha szem előtt tartjuk ezt a tényt, akkor a könyvet nem tekinthetjük „újnak”, de így is, a munkákat egy kötetbe összpontosítva, kiderül, hogy a szerző vizsgálódásai egy körvonalában kibontakozó egységet képeznek. Orosz vizsgálódásai számíthatnak más nemzetek szakem-

bereinek érdeklődésére, java részük épp ezért eredetileg német vagy angol nyelven jelent meg. Mindenesetre magyar nyelvű gyűjteményes jellegű kiadásuk teljes mértékben igazolt. A fejezeteknek megvannak a témáik, s bár a könyv nem képez egy zárt egységet, mégis a fejezetek között vannak összefüggések, sőt: néhány vezérgondolat, némileg variálva, felbukkan több fejezetben is.

A könyv két dolgot bizonyít. Először azt, hogy szerzője a tanulmányozott témák legújabb elméleti irodalmának alapos ismerője, másodsor pedig azt, hogy ezeknek az ismereteknek a birtokában, mintegy felvértezve velük, képes olyan elmélyült kutatások végzésére, amelyek megalapozott és új felismerésekhez vezetnek, sőt ezen túl, irányt szabhatnak a további kutatásokhoz. A kötet első három fejezete elsősorban a narratológia mint új és kibontakozó tudományág problémáinak taglalásával foglalkozik, de a maradék három fejezetben is – mindenekelőtt azok bevezető szakaszaiban – Orosz tárgyalt és elemzett narratológiai fogalmakat és témákat. Ezekből az írásokból megtudhatjuk, hogy korunkban óriási az érdeklődés a narratívák és a narratívák elmélete iránt. A narratológia, mint önálló diszciplína, a múlt század hatvanas éveiben kezdett kibontakozni. A szerző felvázolja az elbeszéléskutatás irányzatait és lehetőségeit azzal, hogy további vizsgálódásai főleg az irodalomtudományra korlátozódnak. A könyvet olvasva megtudhatjuk, hogy folyamatban van az általános elbeszéléseleméleti kategóriák és modellek kidolgozása. Orosz elfogadja Gerald Prince nézetét, miszerint a „narratológia azt vizsgálja, mi közös az összes elbeszélésben”. A könyv második fejezete az esemény, történet, történelem, elbeszélés fogalmak definiálásával foglalkozik. A szerző természetesen teljes mértékben tisztában van azzal – és ez kiérződik minden során –, hogy tudományágról – konkrétan a narratológiáról – csak akkor beszélhetünk, ha rendelkezünk tudományos terminológiával. Összehasonlítja különböző szerzők definícióit a címben szereplő fogalmakkal. Kiderül, hogy végeredményben két dologra összpontosít vizsgálódásai folyamán: a történetre és a történet elmondására. Ezzel mintegy visszakanyarodik a már ismert megközelítési módhoz, és ez mondható a valós világ és a szövegvilág összefüggéseit taglaló megállapításokra is. A könyv harmadik fejezete mintegy átmenetet képez a kötet második részéhez (eredeti kutatások). Tudniillik központi témája a fiktív elbeszélő szövegbeli közbeszólásainak (az elbeszélés reflexivitásának) vizsgálata. A fiktív elbeszélő közbeszólásai értelmezésében jelfunkciók, amelyek a befogadó számára megkönnyítik a fiktív világhoz való hozzáférést. A közbeszólások három típusát különbözteti meg, ezeket igyekszik nemcsak elméletileg definiálni, hanem számos szépirodalmi műből kiragadott példákkal szemléltetni. Ezek a példák elsősorban E. T. A. Hoffmann (mint utólag kiderül, Orosz egyik „kedvence”) műveiből származnak, de más

írók műveiből is (Thackeray, Goethe, Fielding, Doderer stb.). Ezek a konkrét példák ebben a fejezetben csak úgymond alátámasztanak egy tudományos feltevést, míg a maradék háromban dominálnak, és belőlük vonja le a szerző eredeti következtetéseit. Épp ezért a könyv második és terjedelmesebb része úgymond jóval izgalmasabb, és sok újszerűt tartalmaz.

Az intertextualitás és elbeszélés című fejezet, amely a kötet egyik legsikerültebb egysége, szintén elméleti bevezetővel indul. Orosz itt is kiemeli a terminológiai átfedéseket és a félreértések tisztázásának szükségességét, de igen gyorsan áttér a szövegelemzésre. Vizsgálódásának tárgya E. T. A. Hoffmann Murr kandúr című könyve. A címben szereplő intertextualitás fogalom szintén a hatvanas években került az irodalomtudományos köztudatba, a szerző úgy értelmezi, mint más szövegekhez való kapcsolódást. Az intertextualitás szemszögéből vizsgált művet palimpszesztnek (újraírt könyvnek) találja, amely előremutat a modern irodalom központi kérdései felé. Mert benne fogalmazódik meg a szerző véleménye szerint az a kérdés, hogy „lehetséges-e önálló, eredeti alkotást teremteni, vagy pusztán az eredetiség látszata, illúziója érhető el”. Ez pedig a modern irodalom egyik alapvető kérdése. Milyen fontos a következő megállapítás is: „A történetmondó éltösi módon rátelepszik a történetre, nem az lesz a fontos, amit a történet elbeszél, hanem az, ahogyan elbeszéli.” Úgy találja, hogy E. T. A. Hoffmann intertextuális írásmódja ma is rendkívül modernnek hat, éppen a többnyire ironikusan reflektált intertextuális elemek, vonatkozások, eljárások miatt. Orosz szerint a romantikus E. T. A. Hoffmann ízig-vérig modern szerző, műveiben található meg a posztmodern néhány jegye: „játékosság, paródia, parodisztikus írásmód, metafikcionalitás és átfogó intertextualitás”.

Az ötödik fejezetben a szerző az intermedialitás területére lép, tudniillik a festészet és az irodalom összefüggéseit, valamint a kép funkcióját vizsgálja a narrációban. Vizsgálódásának tárgya a német romantikus elméleti írások, illetve, mintegy konkrét és részletes elemzés, a kép funkciója a német romantikus írók műveiben. Ebben a munkában a szerző mintha merészebben mondaná ki észrevételeit, egyértelműen kivehető, hogy a német romantika kiváló ismerője. Legfontosabb megállapítása, amely a munka végén tömören kerül megfogalmazásra, az, hogy festmények narratív elemekké válnak, a befogadó „a narratív struktúra csomópontjait alkotó képek által megkaphatja az egész elbeszélte történet értelmezésének kulcsát”.

A záró fejezet a kötet legterjedelmesebb egysége, és benne mintegy összegezve fellelhetjük Orosz eddigi kutatásainak legjelentősebb eredményeit. A vizsgálódások tárgyai azok a szépirodalmi elbeszélő művek (a tárgyalt kor osztrák és magyar irodalmából), amelyek a szerző véleménye szerint tartalmazzák azt a kulcsot, amellyel a modern (sőt: posztmodern) irodalom alkotásai

megnyithatók, azaz értelmezhetőek. S a vizsgált művek a századforduló tájékán keletkeztek, amikor elkezdődött az „útra kelés a modernségbe”. A szerző e korszakról megjegyzi: „Nem áll szándékomban átfogó képet adni róla, mindössze néhány szimptomatikus jelenség felvillantására törekszem.” Értelmezésében az „Osztrák–Magyar Monarchia mintegy koncentrálna mutatja fel a korszak sajátosságait és problémáit”. Ekkor kerül sor arra, hogy az irodalom újrafogalmazza elsődleges tárgyát, előtérbe kerülnek benne a személyi identitásának kérdései, ahogyan egy helyen a szerző mondja: „az Én összetevőinek értelmezését tematizálja az irodalom”. Így aztán nem meglepő, hogy az identitás problematikája mintegy „szervezi” a szöveget. Ezt Musil, Cholnoky, Hofmannsthal, Lovik, Schnitzler és Babits egyes műveit elemezve igyekszik bebizonyítani. Az ember és az őt körülvevő világ egyszeriben hihetetlenül bonyolulttá válik, ami lehetetlenné teszi az identitás megismerését, és ugyanakkor ez teljesen átalakítja a regény szerkezetét is. Lehetetlenné válik a lineáris, kauzális narráció, a korábbi regénytípusok (nevelődési regény, kalandregény) alkalmatlanná válnak az emberi komplexitás kifejezésére, sőt: egyes korabeli írók azt is kétségbe vonják, hogy a nyelv alkalmas-e a megismerés kifejezésére (Musil a szavak csődjéről beszél). A szerző szerint, ahogyan a regényből kivonul a kauzálisan meghatározott történet, úgy jelenik meg a szövegben, mint szervezői elv a metaforizálódás. Ezt Cholnoky elbeszélés-technikájának elemzésével bizonyítja. Ugyanakkor a metaforizálódás az elbeszélt történetet és a történet kauzalitását dekonstruálja. „Ez a modern elbeszélés (és általában a művészeti alkotás) egyik legfontosabb eljárásává válik”, szögezi le a szerző.

Bár ebben a tanulmányban a szerző a századforduló irodalmát vizsgálva arra a megállapításra jut, hogy „ez az időszak indít el olyan változásokat, melyek a modern világot és modern embert lényegileg meghatározzák”, mégis azt mondhatjuk lezárásképpen, hogy könyvében fellelhető egy leplezetlen, időben még távolabbra visszanyúló vonulat, amelyet ő az érzékelésben tapasztalható paradigmaváltásban vélt felfedezni kutatásai folyamán. Ez a folyamat Goethe korában indult meg, folytatódott a német romantikában, majd Nietzsche átértékelő írásaiban, hogy aztán a századforduló művészetében immár teljesen kibontakozzék. A szerző tovább lép, szerinte ez a vonulat még ma is folytatódik, hiszen még a posztmodern is hozzácsatolja. Ki kell hangsúlyozni, hogy a vonulat irodalmi kialakulása elemzésekor pontosan utal arra, hogy más tudományágak (elsősorban a pszichológia) eredményei milyen hatással voltak a szépirodalmi modernség kibontakozására. Nagy érdeme e könyvnek az, hogy a megállapítások szépirodalmi művek konkrét és alapos vizsgálatából születtek, a számvetéskor a szerző gyakran nem (vagy csak utólagosan) kanonizált alkotókra és művekre támaszkodott. A legnagyobb erénye a könyvnek talán

az, hogy az említett paradigmaváltás szövegformáló jelentőségét példákkal szemlélteti, ami nagyban megkönnyíti akár a mai prózai alkotások megközelítését is.

„Az elbeszélés fonala” egyszerre összefoglaló és tájékoztató könyv egy új diszciplína, a narratológia kibontakozási nehézségeiről és jelenlegi állapotáról, illetve a modern irodalom születésének körülményeiről. A fenti problémákkal foglalkozók számára ez a könyv kiváló útmutató és segítség.

VARGA István